

1600-talsgrevinna öppnade sjömanskrog.

I den lilla festskrift som utgavs med anledning av Höganäsbolagets 200-årsjubileum erinras om den märkliga kvinna som under 1600-talet var den mest framgångsrika företagaren på de skånska stenkolsfälten.

Det var grevinnan Marie Sophie Oxenstierna, född de la Gardie, dotter till Ebba Brahe, som genom förvärv av Krapperups gård och gods kom i besittning av flera tidigare sporadiskt bearbetade kolfyndigheter och nästan omedelbart satte i gång med att utnyttja dessa. Under 1600- och 1670-talen bröt hon mer kol än någon annan. Hon var

Artikel från minnesskriften:
Höganäsbolagen 200 år.

Intresset för affärer grep grevinnan Marie Sophie när hon oväntat fick ta hand om utredningen av makens bo med gods och gårdar och ägodelar spridda över nästan hela det dåtida svenska väldet. Det var också faktiskt "modern" för kvinnor på den tiden att göra affärer. Männerna voro ute och krigade, och kvinnorna måste ofta själva genom egna initiativ skaffa rörliga medel för de ståndsmässiga hushållen.

Grevinnan skaffade sig 1661 bergskollegii privilegium på att driva en kopparhammare i Vättinge ström, fallet mellan Flaten och Albyajön.

Tre år senare fick hon kungligt privilegium på ett vantmakeri — en klädesfabrik — och 1665 skaffade hon sig privilegium på fabriksbruk och oljelageri. Ett par år senare övertog hon kontraktet att försörja fyrarna vid Nidinge, Kullen och Falsterbo med kol från sina skånska gruvor, och 1672 utvidgade hon de kontraherade leveranserna till Ölands fyrar.

Samtidigt drev hon handel som om hon ägt ett affärshus. Hon köpte och sålde pottaska, och hon exporterade gotländska bräder till Spanien. En icke helt obetydlig blinkomst hade hon dessutom från Dalarö krog, en av den tidens mest frekventerade sjömanskrogar.

Maria* Sophia* De la Gardie (1627-1694)
1600-talsgrevinna öppnar sjömanskrog på Dalarö. Under vilka år hon hade arrendekontrakt är ovisst.

Lunds universitetsbibliotek - de la gardieska arkivet:

Handlingar rörande Dalarö krog: arrendekontrakt, inventarier, rättegångshandlingar 1642–1694.

Dalarö, Sotholms härad tillhörde Maria Sophia De la Gardie, gift Oxenstierna vid den tiden.

1649

Den svenska grevinnan Maria Sophia De la Gardie donerar 100 riksdaler till "Dalarö kapells uppbyggnad".

* Även stavning med e förekommer "Marie" resp. "Sophie".

En icke helt obetydlig inkomst hade hon dessutom från Dalarö krog, en av den tidens mest frekventa sjömanskrogar.

Bild nr

T292

Tid

1600-talet

Kategori / Plats

Verksamhet

Motiv

Dalarö sjömanskrog

Kortfattat om Maria Sophia Oxenstierna född De la Gardie

Stora domäner fick M. S. D. som änka att svara för. En grupp egendomar utgjordes av Tyresö i Södertörn, hennes morgongåva, med det av svärfadern, den gamle riksdrotsen, byggda ståtliga slottet, och kringliggande gods och gårdar, bland dem Farsta (Gustavsberg) på Värmdön med många underlydande, Skarpneck i Brännkyrka, där hon byggde säteri, samt skogar och hemman ända ned till Sandemar och Dalarö, vars krog synes ha varit en ej föraktlig inkomstkälla. Andra egendomar i Södermanland voro Helgo i Tystberga och Mostena i Bälinge socken.

Tyresö slott uppfördes under åren 1630-1633 av friherre Gabriel Oxenstierna, som var bror till rikskansler Axel Oxenstierna. Gabriel dog i slutet av november 1640 och begravdes i Tyresö kyrka som var färdigbyggd samma år. Tyresö ärvdes av sonen, Gustaf Oxenstierna som dock avled bara 35 år gammal (1648) varefter Tyresö, inklusive andra gods, övergick till hans 21-åriga änka, Maria Sophia De la Gardie.

Anm. Den första krögaren, Johan Eriksson, får rätten att öppna krog på Dalarö, privilegiebrev utfärdas den 9 april 1638.

Om M. S. De la Gardie ägde krogen före det att J. Ericsson fick privilegiet eller om hon arrenderade krogen en längre tid är oklart.

Marie Sophie De la Gardie, Öjmenkning, 1643, Maltsholm. Foto: SP/PA.

En längre presentation finns på följande två sidor.

Magnus Gabriels syster - den kavata affärskvinnan.

Föreningen för Västgötalitteratur, Tore Hartung.

Drottning Kristina är känd som en intelligent och viljestark representant för stormaktstidens kvinnor. Hon hade även medsystrar som var begåvade och inte ville lyda order från tidens manliga makthavare. En av dem var Magnus Gabriels syster Maria Sophia De la Gardie, hon var faktiskt under sin levnad mer betydelsefull, känd och framgångsrik än sin 100 år yngre släkting Eva De la Gardie på Stola. När Maria Sophia såg dagens ljus kunde väl ingen ana att hon skulle bli affärskvinnor och industriföretagare, inte heller att hon skulle dö så utfattig att pengar t o m fick lånas ihop till hennes begravning.

Tidigt gift

Från början verkade allt gå den utstakade vägen för Maria Sophia. Som dotter till Jakob De la Gardie och Ebba Brahe hade hon fötts till lyx och rikedom. Hennes uppfostran kom att bli den gängse för en ung adelsfröken, ingenting behövde man spara på. Tidens sed var att gifta bort döttrarna tidigt och det blev även Maria Sophias lott. Till gemål hade utsetts en friherre Oxenstierna, tillhörig den mäktigaste adelsätten i Sverige. Bröllopet ägde rum under påkostade och festliga former, bruden var 16 år och brudgummen 30. Framtiden verkade ljus, livet log men tragedien lurade bak hörnet. Den unga friherrinnan blev änka vid 21 års ålder och satt plötsligt ensam med två döttrar. Ett porträtt från denna tid finns bevarat, det kan ses på årets Läcköutställning och visar en vacker kvinna med sensuellt yttre, men konstnären har också fått med ett annat drag, det egensinniga och självständiga. Hon ser ut att ha skinn på näsan och att veta vad hon vill och så var det också.

Hovdam

Maria Sophia var nästan jämgammal med drottning Kristina och efter mannens död vistades hon mycket vid hovet som förtrogen hovdam. Att drottningen uppskattade henne visar den ovanliga gesten att upphöja den döde friherre Oxenstierna till greve. Detta för att Maria Sophia skulle få titulera sig grevinna och därmed få högre rang i hovkretsen. Sådant var man mycket noga med under stormaktstiden. Sannolikt fick den unga och vackra änkegrevinnan frestande giftermålsanbud, men hon var inte intresserad. Ekonomiskt oberoende genom arv och äktenskap var hon ju och ett nytt äktenskap skulle med tidens lagar sätta henne och hennes förmögenhet under en makes förmynderi. Och det hade hon alls ingen lust med, sin självständighet och sitt oberoende slog hon vakt om. Som hovdam hade Maria Sophia levt ett hektiskt liv på slott och herrgårdar, men när drottning Kristina abdikerar och lämnar Sverige blir hennes liv tomt och hon är plötsligt arbetslös.

Godsförvaltning och affärer

Grevinnan Oxenstierna får nu möjlighet och tid att själv intressera sig för skötseln av alla sina egendomar. Och de var många, i Finland och i Estland och runt om i Sverige, bara i Stockholmstrakten ägde hon Skarpnäck, Tyresö och Gustavsberg för att nämna några. Nu tar hon själv kommandot, svarar själv för drift och ledning i smått och i stort och avskedar och anställer arrendatorer och förvaltare. De anställda fick knoga och arbeta och hon granskar själv räkenskaper och gud nåde den som hon kommer på med fiffel och bristande redovisning. Hon är krävande och fordrande, men föregår själv med gott exempel; hon sliter dag och natt. Despot och slavdrivare verkar hon inte ha varit; de anställda får ofta beröm och belöning om de förtjänat det. Med entusiasm kastar hon sig över sin nya verksamhet, hon far land och rike runt på inspektioner och räfster och inför en rad nymodigheter på gods och gårdar. Det nya får hon från kontinenten och hon importerar kreatur från Holland, fruktträd från Tyskland, får från Persien och fartyg från England. Hennes rederiverksamhet var nämligen också betydande, salt fisk, hudar, tjära och spannmål från hennes baltiska gods måste skeppas runt i Östersjön och säljas där priset var högst och det skedde bäst på egna skepp.

Äventyr

Maria Sophia gjorde också studiebesök ute i Europa för att se och lära. I Holland får hon höra talas om en ung svenska som sitter inspärrad i ett kloster i Aachen. Grevinnan beslutar givetvis att hjälpa sin landsmaninna att fly och hon kläcker en mängd planer för att rädda svenskan undan nunnornas fördärvliga inflytande. Inte ens de tre musketörerna kan ha kommit på listigare förslag till undsättning, hon tänkte t ex arrangera ett gatuupplopp med lejda lösdrivare, samtidigt som en utsänd patrull i den allmänna villervallan rövade bort flickan. Själv skulle hon naturligtvis leda expeditionen. En annan vild plan var att kidnappa en katolsk präst för att sedan använda honom som gisslan. Ingen av planerna kom att sättas i verket, flickan blev fri på diplomatisk väg och det är nästan att beklaga. Man hade gärna unnat Maria Sophia framgång i hennes djärva uppsåt.

Nya projekt

Väl hemma i Sverige igen sätter Maria Sophia i gång med nya verksamheter. Hon anlägger runt Stockholm ett vantmakeri, en sämskskinnsstamp, en oljekvarn, ett pappersbruk, en såg och flera kvarnar. Vattenkraft fick hon genom att leda vatten i kanaler och sjösystem som hon förband. Dessutom drev hon Dalarö krog och ägde järnbruk i Bergslagen. Till detta kom att rederiverksamheten gick för fulla segel och att hennes handel gav goda vinster.

Hon kläckte också en plan för större sjösäkerhet. Flera av hennes fartyg hade förlit i mörker och dimma och för den skull ville hon ha flera fyrar runt Sveriges kuster. På hennes egendom Krapperup i Skåne fanns det stenkol och hon inledde nu förhandlingar med regeringarna i Sverige och Danmark om att leverera kol till de fyrar som borde byggas i internationellt samarbete. Självt var hon intresserad av att driva fyrarna med sina anställda. Projektet strandade dock på hennes bestämda villkor att som arbetskraft i gruvor och på fyrar få använda tvångskommenderade soldater. Men uppslaget var ju djärvt och kunde ha blivit en framgång.

Processer och fattigdom

I tio år stod affärsrevinnan på topp men plötsligt började allt gå henne emot; skepp förläste, processer förlorades, efterfrågan på hennes varor sjönk och investeringar slog slint. Hela hennes handelsimperium rasade samman som ett korthus. Ett efter ett måste hon lägga ned eller sälja sina företag för att betala otåliga fordringsägare eller för att täcka förluster. För att överleva ekonomiskt måste hon starta stora och dyrbara processer, ofta i arvssaker, så t ex gjorde hon anspråk på Tranebergs egendom på Kållandsö. Men denna liksom en rad andra tvister förlorade hon och till slut satt hon bara med ett par herresäten, som i alla fall hjälpligt kunde försörja henne och tillåta ett fortsatt ståndsmässigt liv.

Men värre tider var att vänta. Karl XI:s reduktion kom 1680 och i ett enda svep förlorade Maria Sophia det som var kvar av hennes förmögenhet, kronan tog allt. De sista åren av sitt liv fick hon leva i armod. När hon dog 1694, 67 år gammal, var hon bitter och förgrämd. Hon hade dock svårt att erkänna att hennes olycka var självförvållad. Sin impulsivitet, sin lust att satsa alltför våldsamt och sin ibland sjukliga processlystnad medgav hon aldrig. Bestämt hävdade hon att hennes kön hade missgynnat henne, hade hon varit man hade allt gått henne väl i händer. Kanske hade hon rätt i det. Hennes medsystrar tyckte dock att hon inte saknade manliga drag. Hon svor som en borstbindare och skrev brev till sina kvinnliga fiender, i vilka de kallades förbannade paddor och annat lika kränkande. En unik kvinna var hon, vacker, duktig och begåvad och hon var i mycket lik sin berömda bror, Magnus Gabriel. Precis som han hade hon lätt att få fiender, så t ex anklagades hon på 1670-talet för häxeri och för att ha gått satans ärenden. Av domstolen blev hon dock friad och det var till all lycka en av de få processer hon vann. Denna framgång räckte dock inte till för att glädja henne alla de 15 skuggliga år som hon ännu hade kvar att leva i armod och besvikelse.

*Maria Sophia De la Gardie (1627-1694)
Porträtt målat 1653 av Hendrik Münnichhoven.*

Nessners karta från 1740.

1719 Ryska galärflottan bränner i tre dagar alla hus på Dalarö förutom kyrkan, klockstapeln, Sandemar och något enstaka hus.